

1968: Troçki Türkiye'de

Sözünü edeceğimiz, Troçki'nin 1929'da Stalinist bürokrasi tarafından İstanbul'a sürgün edilmesi değil; onun düşüncelerinin Türkiye'de politik içeriğe ve örgütlülüğe kavuşması, bir akım haline gelmesi.

Bu ülkede Troçkizm ne 1960'ların sonlarında ne de 1970'lerde herhangi bir sol akımın içinden, onların iç tartışmalarından doğmadı. Tersine, bir elin parmaklarını geçmeyen sayıdaki, hem de bazıları birbirinden haberdar olmayan devrimcinin, dönemin sol hareketlerinin ideolojik ve politik anlayışlarına duydukları güvensizliklerin, tepkilerin sonucunda yöneldikleri bir tutum olarak ortaya çıktı ve onların çabaları sayesinde örgütlendi.

1960'ların ikinci yarısında sol harekete damgasını vuran üç ana odak vardı: *Yön* dergisi, Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketi. Andığımız iki-üç devrimci genç, militan faaliyetleri açısından bu odakların bazılarıyla ilintili olmakla birlikte, politik pozisyonları açısından kısa sürede onlardan uzaklaşacak ve devrimci Marksist düşünceye sarılacaklardı. (Burada anlatılanların, sadece bu satırların yazarını bağladığını belirtelim.)

1961-67 yılları arasında Doğan Avcıoğlu yönetiminde yayımlanan *Yön* dergisinin o tarihlerden itibaren serpilmeye başlayan sol hareketin ana kaynağı olduğunu söylemek sanıyoruz yanlış olmaz. Derginin yayın hayatına girmesinden (20 Aralık 1961) on ay kadar önce kurulmuş olmakla birlikte (13 Şubat 1961), TİP'in kurucuları ve sonraki liderleri ile 1967'den itibaren geliştirilecek olan MDD hareketinin öncülerinin çoğunun derginin çıkış bildirgesinde imzaları vardı ve çeşitli zamanlardaki yazılarıyla da onu beslediler. Bu anlamda dergi, ilerdeki sol kadrolar için sadece bir kaynak olmakla kalmadı, kendinden sonraki sol akımlarda şu veya bu ölçüde beliren ideolojik ve politik eğilimler üzerinde etkili oldu.

Yön dergisi esas olarak radikal bir Kemalizm anlayışına dayalı bir aydın

hareketiydi. 27 Mayıs 1960 darbesinden de güç alan bu hareket bir tür “yukarıdan devrim” aracılığıyla ülkeyi geri kalmışlıktan kurtarmanın yolunu arıyordu. Dergide kimi zaman sosyal demokrasiden ve sosyalizmden söz edilmekle birlikte, esas olarak önerilen sosyalizm ile kapitalizm arasındaki bir “üçüncü yolun” devletçilik uygulamasıyla hayata geçirilmesi idi. Bir bakıma, dönemin Baas partilerinin ideoloji ve uygulamalarına benzer şekilde Türkiye’de Kemalizm ile sosyalizmi buluşturma çabasıydı. 1969 sonlarında gene Avcıoğlu’nun öncülüğünde yayımlanan *Devrim* dergisi de, kapanmış olan *Yön* dergisinin daha “arınmış” bir devamı niteliğindedir. Derginin ilk sayısında yayımlanan “Devrim Bildirisi” Atatürk’ün söylev ve demeçlerinden özenle seçilmiş sözlerle bezenmişti. Bildiriye göre ülke emperyalizmin ve onun uzantıları olan feodal ağaların ve beylerin egemenliği altındaydı. Kemalizm’in emperyalizmden bağımsız biçimde başlattığı ulusal kalkınma yarıda kalmış, Kemalist devrim durdurulmuştu. Kemalist ordu ve aydınların gerçekleştireceği yeni devrimle bu yola tekrar dönülmeliydi.

Ülkedeki geriliğe, eşitsizliğe ve yoksulluğa karşı militan bir tepki duymakla birlikte, o dönemde yeni yeni ulaşmaya başladığımız Marksist yapıtlar (Türkçe ve yabancı dillerde), sosyalizmin bir tür devlet kapitalizmi değil, ama proletaryanın öncülüğünde tüm emekçi kesimlerin inşa edebileceği yeni bir sosyoekonomik yapıt olduğuna işaret ediyordu. Bu ancak bir işçi-köylü devrimiyle mümkün olabilirdi. Bu kavrayış kuşkusuz bizi burjuva devlet ordusunun, dolayısıyla da her türlü cuntacı yaklaşımın uzağına itiyordu.

Öte yandan *Yön* ve daha sonrasında *Devrim* dergilerinin elitist küçük burjuva radikalizmi, bizi sadece Kemalizm’i değil, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti (OİTC) hareketini de sorgulamaya yöneltti. Bu bizi kaçınılmaz olarak Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyıldaki modernleşme çabalarını, ardından OİTC’nin niteliğini ve iktidara yükseliş sürecini, bu arada 1908 devrimini incelemeye taşıdı. Bu süreçte elbette karşımıza çıkan İdris Küçükömer’in *Düzenin Yabancılaşması* çalışması oldu. Küçükömer’in Osmanlı’dan süregelen ve Kemalistlerin cumhuriyet rejimine sirayet eden asker-sivil bürokrasinin eleştirisi, bütün bir modernleşme hareketinin dünya sınıflar mücadelesi içindeki niteliğini kavramamıza (her bakımdan Küçükömer’in tezleri doğrultusunda olmasa da) yardımcı oldu. Resmi Kemalist tezlerin daha derin eleştirisine yönelik bir kopuştu bu bizim için.

Bu bağlamda önümüze çıkan bir diğer sorun da, Osmanlı Devleti'nin sosyoekonomik yapısının ve onun evriminin incelenmesi çerçevesinde, üretim tarzı meselesiydi. Soldaki aydınların akademik düzlemde sürdürdükleri tartışmalar feodalite/ATÜT (Asya tipi üretim tarzı) tarzı görüş ayrılıklarına yol açtığı gibi farklı politik önermelere de zemin oluşturuyordu. Daha sonraları demokratik devrim mi, sosyalist devrim mi tartışmalarına yol açacak bu ikilem karşısında bizler için anahtar öge, belki de bazılarımızın teoride ilk kez Troçki ile tanışmasına imkan verecek olan, onun "eşitsiz ve bileşik gelişme" kuramı üzerindeki düşünceleri ve katkıları oldu. Toplumlar, hele Osmanlı gibi son derece heterojen tarihsel formasyonlar, tarih boyunca farklı üretim tarzlarını içinde taşıyabiliyor ve sıçramalı hamlelerle dünya ekonomisi ve ticareti içinde dönüşümler yaşayabiliyorlardı. Bu olgular bir süre sonra bizim Osmanlı ve Türkiye'deki burjuva kapitalist dönüşümleri daha iyi anlamamıza, bunu devrimci bir programda somutlamamıza yardımcı olacaktı. Bu alandaki adımlarımızı atmakta borçlu olduğumuz Troçki'nin *1905 ve Sonuçlar ve Olasılıklar* yapıtlarındaki Rus formasyonuna ilişkin anlatıları bizim için eşsiz bir hazine niteliği taşıyordu.

Sendikacılar tarafından kurulmuş olan ve 1965 seçimlerinde önemli bir başarıyla (15 milletvekili) sol hareket için bir referans haline gelen TİP ise, bazımız için Troçkizm ile buluşabilmek açısından önemli bir teorik ve pratik, deneysel öğreti alanı oluşturdu. Sendikacıların ve işçilerin yanı sıra pek çok sosyalist aydını da içinde taşıyan bu parti, proleter bir sınıf hareketi oluşturma imkanına sahip olmakla birlikte, hızla halkçı bir söylem çerçevesinde dönen parlamenter bir akım haline dönüşür olmuştu. Gerçi TİP, sosyalizmi ve sosyalist devrimi savunuyordu, ama ne programında ne de liderlerinin teorik ve politik çalışmalarında, sosyalizm bir yana, sosyalist devrimin ne olduğuna dair bir açılım, bir öğreti bulmanın olanağı vardı bizim için. Bütün amaç partinin seçim yoluyla iktidara gelebilmesi hedefine kilitlenmişti; programı ise devletçilik ile sosyal demokratik uygulamaların ötesine geçmiyordu. Oysa biz o dönemde artık elimize geçmeye başlayan (bazıları yabancı dillerde) Marksist yapıtlardan; özellikle de parlamenter mücadelenin ve burjuva devlet sistemi içinde iktidara yükselişin sosyalist devrimle bir ve aynı şey olmadığını Lenin'in *Devlet ve Devrim* kitabından öğrenebiliyorduk.

TİP bize işçi sınıfı hareketine katılma, onun içinde politik çalışma yapma imkanı

tanıyor, genç militanlar olarak — sonraki yıllarda yararlanabileceğimiz — sınıf çalışması pratiğimizi geliştirmeye yardımcı oluyordu. Ama bu çalışmaların her seferinde parlamenter korse içine sıkıştırılması, harcadığımız emeklerin sonuçlarını sorgulamamıza neden oluyordu. Parlamento ve seçim çalışmalarının bunaltıcı sıkıcılığı militan enerjimiz ve arzularımızla çelişki içindeydi.

TİP bağlamında iki olgu bizi gene Troçki'ye doğru itti. Birincisi, parlamenter sosyalizm ve sendikalizm çerçevesinde genç militanları bunaltan parti bürokrasisiydi. Partinin asla karşılaşamadığımız, soru sormadığımız, hatta ihraç veya kenara itilme korkusuyla eleştiremediğimiz liderler tarafından bizim dışımızda işleyen bir mekanizma aracılığıyla yönetilmesi ve yönlendirilmesinin, öğrenmeye başladığımız Leninist parti ve demokratik merkezîyetçilik anlayışlarıyla çeliştiği ortadaydı. O dönemde parti içinde oluşan kimi muhalefet fraksiyonlarıyla ilişkilenebilmemize karşın, gerek Leninist parti ve kitle içinde çalışma anlayışımız, gerekse giderek daha fazla yakınlık duymakta olduğumuz “sürekli devrim” kavrayışımız, bizi sadece partiden değil o fraksiyonlardan da uzaklaştırmaya başlamıştı.

Ama daha önemli bir olgu daha vardı: Ağustos 1968'de Çekoslovakya'nın Sovyet birliklerince işgali. “Sosyalist” bir ülkenin Sovyet devriminin mirasçısı kabul edilen bir başka “sosyalist” ülkenin tankları altında ezilmesi. Sovyetler Birliği yetkilileri Çekoslovak liderlerin sosyalizme ihanet ettiklerini iddia ediyorlardı. Belli ki ihanete uğrayan bir devrim vardı, ama hangisiydi bu? İşte o anda enternasyonalist Troçki tüm haşmetiyle girdi Türkiye'ye. Ulusal parlamentarist çıkarları nedeniyle Avrupalı birkaç komünist partinin ve bu arada TİP'te Mehmet Ali Aybar ve daha sonra tavırlarını değiştirip resmi Sovyet çizgisini savunacak olan başka bir-iki liderin dışındaki tüm resmi (Moskovacı) komünist hareketin desteklediği bu işgal bize göre aslında ihanete uğramış olanın 1917 Rus Devrimi ile devrimci enternasyonalizm olduğunu kanıtlıyordu; ihanetin sorumlusu da Stalinist bürokrasiden başkası değildi. Rus devriminin Lenin sonrasında şoven Rus milliyetçisi karşıdevrimci bir bürokrasi tarafından teslim alındığını; komünist enternasyonalizmin ve devrimci Marksizm'in bu bürokrasi tarafından kurban edildiğini bize Troçki *İhanete Uğrayan Devrim* kitabı ve Çin devrimi üzerine yazılarıyla öğretmişti.

Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketi ise, kendi içinde cuntacı akımdan ve TİP'ten daha fazla Marksizm'e yakın olsa bile ve onlardan daha militan olsa da, kendi devrim kuramı doğrultusundaki eylemlilikleri sonucunda proleter hareketin dışına sürükleniyordu. 1960'ların sonlarına doğru Mihri Belli'nin öncülüğündeki *Aydınlık* dergisinin etrafında oluşturulan MDD akımı esas olarak resmi (Moskovacı) komünist hareketinin gelişmekte olan sola bir müdahalesiydi. TİP reformizminin dışındaydı ama Moskova'nın o dönemde başta askerî cuntalar tarafından yönetilmekte olan Ortadoğu ülkeleri olmak üzere, az gelişmiş ülkelere yönelik olarak izlediği "kapitalist olmayan kalkınma yolu", bu ülkelerdeki cuntacı diktatörlükleri desteklemesi ve emperyalizmle "barış içinde yaşama" politikası bizi daha başından MDD dışında konumlandırıyordu.

Öte yandan MDD'nin Türkiye'ye ilişkin tezi ülkedeki hakim üretim tarzının feodalizm olduğu ve rejimin emperyalizmle bağıntılı komprador burjuvazi tarafından yönlendirildiği biçimindeydi. Dolayısıyla gündemde olan işçi sınıfının "ideolojik önderliğinde" ama köylülüğün başı çekeceği ve bunun için "milli burjuvazinin" de dahil olduğu bir demokratik devrimdi. MDD'cilerin bir bölümünü daha sonraları cuntacı subaylara yaklaştıran olgu ise, Kemalistleri demokratik devrimde müttefik olarak görmeleriydi. Devrim stratejilerini, Lenin'in *İki Taktik* kitabında anlattığı demokratik devrim stratejisinin tamamen aşamalı devrim halinde dondurulmuş Stalinist yorumuna dayandırıyorlardı. Bu anlayışları, bizim hakim üretim tarzının esas olarak kapitalizm olduğu; ülkedeki demokratik devrimin (demokrasi, emperyalizmden bağımsızlık, toprak devrimi, ulusal sorun) tamamlanmadığı ama bu görevlerin ancak bir sosyalist devrimle yerine getirilebileceği; buna ancak kırdaki emekçileri ittifakına alan proletaryanın öncülük edebileceği; dolayısıyla da demokratik görevlerin yerine getirilmesi doğrultusunda başlayacak bir devrimin kendisine herhangi bir aşama koymadan sosyalist devrime doğru süreklilik kazanacağı yolundaki anlayışımızın tamamen dışındaydı.

Bu düşüncelerimizde bize güç veren en önemli olgulardan birisi de, 15-16 Haziran 1970 işçi ayaklanması oldu. İdeolojik ve politik çevrelerde Türkiye'nin sosyoekonomik formasyonuna ve devrim stratejilerine ilişkin tartışmalar sürerken, köylülüğün ve asker-sivil bürokrasinin önemi üzerinde durulurken ve demokratik devrimde "milli burjuvazinin" önemi vurgulanırken, İstanbul proletaryası birden

bire patlayarak sahneye çıkmış ve neredeyse tüm MDD stratejisini paramparça edecek şekilde kenti avuçlarının içine almıştı. Ancak sendika bürokrasisinin ihanetiyle durdurulabilen devrimci bir seferberlik... Tıpkı Troçki'nin 1905 ve 1917 devrimlerine ilişkin olarak anlattıklarına benzer biçimde! Bizim için artık Sürekli Devrim kuramından geriye dönüşün yolu kapanmıştı.

Troçki Türkiye'ye artık yerleşmişti.

* * *

Şimdi, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarında son derece genç ve deneyimsiz devrimciler olarak ve yalnız başımıza ne denli ciddi ve derin ideolojik-politik sorunlarla uğraşmak zorunda kaldığımızı anımsadıkça, bugünkü kuşaklara gıpta etmemek mümkün değil. O zamanlar Troçki yoldaş bizler için sisler arkasındaki bir figürdü. Çevremiz ihanet, iftira ve küfürle perdelenmişti. Ama bugün genç devrimci Troçkist militanlar daha elverişli, politik açıdan daha olgun ve devrimci programla donatılmış mücadele koşullarında ilerliyorlar. Umarım 1960'ların sonlarında Türkiye'de bize beliren Troçki'nin silueti bugün onlar için programatik ve enternasyonalist bir bağlamda ete ve kemiğe bürünmüştür.

Ne mutlu ki Troçki hep onlarla birlikte, onların yanında olacak.